

המונח **אֲבִירֹת**, שמתאר התנהגות הטובה, מנומסת ומכבדת את הסביבה – בעיקר את החלשים והזקוקים להגנה – מקורו בחינוכם של האבירים לנהוג כך בסביבתם, ולכוון את כוחותיהם להגנה ולדאגה לאלה הזקוקים לעזרתם. מכאן גם הגרסאות הרבות של האגדה על נסיכה הכלואה בידי דרקון, ואביר המגיע להושיע אותה. אלא שבפועל הדברים כלל לא התנהלו כך: רוב האבירים נטו להשתמש בכוחם גם לבזיה, הרס ופגיעה בחלשים – פעמים רבות דווקא ביהודים.

המערכת הפיאודלית: פער מתעצם בין המעמדות

החברה האירופית בימי הביניים התאפיינה בפער גדול בין שכבה עליונה ומצומצמת של עשירים ומלומדים, לבין כל שאר בני העם – שסבלו באותם ימים מדיכוי חברתי, כלכלי ותרבותי. הכאוס שלווה את נדידת העמים בראשית ימי הביניים, שאליו הצטרף אי הסדר ששרר לאחר התפוררות הניסיון הקצר של קרל הגדול (768–814) להשליט שלטון אחיד ויציב באירופה, הותירו את תושבי אירופה חסרי ביטחון וחסרי אמון בהנהגת המלך. במצב כזה האצילים בעלי הרכוש והקרקעות יכלו לנצל את מעמדם ולבסס את כוחם בסביבה, תוך שימוש בשירותיהם של בני המעמדות הנמוכים, שקיוו לקצת יציבות וביטחון תחת הגנתו של האציל.

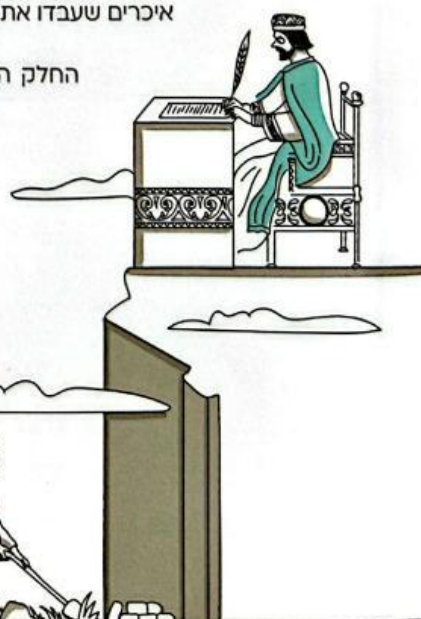

אדון האחוזת מפקח על עבודתם של הצמיתים (אנגליה, המאה ה־14).

תלות זו באציל הובילה למערכת חברתית חדשה בימי הביניים, שכללה מעמדות ברורים: האציל בעל הקרקע היה **לִסְיֹר** (מלטינית: אדון), שהמתגוררים באחוזתו הגדולה כפופים לו באופן מוחלט; את אדמותיו הוא חילק ל**לִסְלִים** (מקלטית: עבד או משרת), על מנת שיהלו את אדמותיו בנאמנות. כדי

לנהל את האחוזת של הסניור באופן יעיל, נעזרו הווסלים ב**אֲבִירִים**, לוחמים שאומנו מגיל צעיר להגן על האחוזת; וב**צִמִּיתִים**, איכרים שעבדו את הקרקע.

החלק הטרגי שבמערכת החברתית הזו, הוא שבני האדם נקלעו אליה בחיפושם אחר ביטחון ויציבות, ובתמורה המערכת היציבה והמשוכללת הזו גזלה מהם עוד ועוד את חירותם. כל משרתיו של הסניור, מהווסל ועד הצמית, הוכרחו להיצמד לתפקידים מרגע היוולדם ועד יום מותם. הם לא יכלו להחליט לעבור למקום אחר, או לנסות את מזלם במקצוע אחר. גם הילדים שנולדו להם חונכו מגיל צעיר להמשיך את התפקיד המשפחתי, בלי יכולת בחירה.

1215

חתימת האגדה כרסה

אבירים בימי הביניים

קרב בין אבירים (אנגליה, המאה ה-15).

ציור קיר של אביר
(איטליה, המאה ה-15)

אביר זוכה להוקרה מאת נבירתו בעלת
האחוזה (גרמניה, המאה ה-14).

ציור של איכר, אביר וזכור (צרפת,
המאה ה-13).

אביר ונער נושא כלי. ילדי
האבירים חונכו מגיל 7 כלוחמים
לעיתים, ובמסגרת אימוניהם היו
מלווים את האבירים באימונים
ובקרבות (גרמניה, המאה ה-14).

אביר מכניע את רעהו, בעוד
נשים צופות וידיהן מורמות
בהשתוממות. רוב פעולותיהם
ואימוניהם של האבירים נעשו על
סוס, והם השתמשו לרוב בחרבות
ארוכות, כפי שאפשר לראות
באיור (צרפת, המאה ה-15).

➡ התבוננו באיורים השונים. מה תוכלו ללמוד מהם על חיי האבירים בימי הביניים?

➡ גם האבירים וגם הצמיתים היו כפופים לווסל ולסניור. האם מעמדם היה זהה? הוכיחו דעתכם על בסיס האיורים (שימו לב לאיור האביר, האיכר והזכור).

➡ השוו את איורי האבירים לאיור הצמיתים העובדים בשדה (בעמוד הקודם). שימו לב בפרט להבעות הפנים של הדמויות שמופיעות באיורים. מי חווה חיים קשים יותר באותם הימים – האביר או האיכר הצמיתי? הסבירו ובססו את טענתכם, וגם להסביר מדוע זה היה כך.

החברה העירונית באירופה של ימי הביניים

אולי אתם חושבים, לאור מה שקראתם עד כה, שכל אנשי ימי הביניים התגוררו בטרירות או עבדו בשדות הרחבים שסבבו אותן. אך בימי הביניים התפתחו גם ערים רבות באירופה, והן הבסיס לרבות מהערים המוכרות כיום ביבשת.

אך הערים של ימי הביניים לא היו מפותחות במיוחד: אם הייתם הולכים בעיר כזו, מן הסתם הייתם חושבים שאתם בכפר, ואפילו כפר מוזנח. לא היו מערכות ביוב או פינוי אשפה מסודרות, ותילי אשפה ורפש הצטברו ברחובות העיר, זיהמו אותה ואף הפיצו מגפות המוניות. גם השימוש הלקוי באמצעי תאורה בעיר הצפופה והאפלולית הובילו לשריפות הרסניות.

על אף זאת, היתרון הגדול שבחיי העיר היה החופש היחסי שזכו לו התושבים. בניגוד לאיכרים, שהיו כפופים לחלוטין לגחמותיו של האציל, תושבי העיר היו כפופים רק במידה מועטה לאציל האזורי. כפופות זו הצטמצמה ככל שהערים גדלו והפכו לישויות עצמאיות, ותושביהן זכו למידה מסוימת של חירות, והיו כפופים למערכת החוקים של העיר (שהייתה מסודרת יותר מזו של האציל). כך העיר הפכה יותר ויותר למשאת הנפש של האיכרים המדוכאים, שניסו לעיתים להימלט אל העיר המשחררת. ככל שהתרבו התושבים בערים, הן הפכו ליפות ומבוססות יותר, ונבנו בהן מבנים גדולים ומפוארים, ורבים מהם ניצבים עד היום ברחבי אירופה וממשיכים להשפיע על חזות הערים.

כדי להגן על זכויותיהם ועל החופש שלהם, בעלי המלאכה בערים החלו להתאגד סביב ארגון משותף עם אחיהם למקצוע. ארגון זה נקרא **גילדה** (מהמילה תשלום, כפי שנהגה בשפתם הקדומה של השבטים הגרמאניים). הארגון דאג לזכויותיהם של החברים למקצוע, אך גם לעובדה שאלה שאינם חברי הגילדה לא יוכלו לעסוק בו. עם השנים, הגילדות צברו כוח ועוצמה, והפכו לחלק חשוב ממאזן הכוחות בעיר. הגילדות היו כה מעורבות בחיי חבריהן, עד שאפילו מקום המגורים הושפע מהגילדה – ושטח גדול של העיר חולק לאזורי מגורים בהתאם למקצוע ולחברות בגילדה.

כך, הגילדות שנועדו להגן על זכויות בעלי המקצועות החופשיים עשו אותם פחות ופחות חופשיים, ולעיתים קרובות פגעו בחירותם של שאר בני העיר. האוכלוסייה המרכזית שנפגעה מהתנהלות זו היו נשות העיר, שרגליהן נדחקו מאפשרויות תעסוקה רבות. גם על היהודים נאסרה ההצטרפות לרוב הגילדות, מה שפגע מאוד ביכולתם להתבסס בחיי העיר.

סמל של נילדת עושי
הצמר, פירנצה, 1487
לסה"נ.

כוס שתייה ממתכת
בצורת נעל, ששימשה את
חברי נילדת הסנדלרים
בגרמניה באירועים
רשמיים של חברי הגילדה.

תושבי העיר יכלו לעבוד במה שהם רצו, ולא היו משועבדים לשרת את האציל או לעבוד את אדמתו. אפילו צמית שנמלט מאדונו, אם עברה יותר משנה מאז הגיע לעיר – לאדון לא היו כל זכויות עליו, ולא היה צורך להסגירו לאדונו. לכן נפוצה האמרה ש"אווירה של העיר משחררת".

הכינוי **בעלי המקצועות החופשיים** נשאר עד היום לתיאור אנשים שעובדים ברפואה, עריכת דין, ראיית חשבון או הנדסה – אף שבתקופתנו אנשים אלה אינם "חופשיים" יותר מבעלי מקצוע אחרים.

מה המסמך המצויץ ביותר
למסמך שיש להכין
באירופה בימי הביניים
אולי?

בכל עיר נחלה התקום שבו בים כבש
במקום כבוש מוכיח מיד, גם הודות
המסמך של פולקס ואלדס מכל
הביניים.

מסמך מפורסם בימי הביניים, מסמך שיש להכין מכל
המקום הכבוש בשנת 1085 בשם "החוקים של
המלך הנרי הראשון". מסמך זה נחשב למסמך
החשוב ביותר של המלך הנרי הראשון, ובו
הוא מפרט על כלל החוקים וההגדרות בכל
המקום הכבוש, ובהם: חוקים על חקלאות,
חוקים על מסחר, חוקים על חוקים אחרים.
(מסמך זה נחשב לאחד מהמסמכים החשובים
באירופה בימי הביניים).

מסמך חשוב במיוחד הוא מסמך שנקרא "החוקים
של המלך הנרי הראשון". מסמך זה נחשב למסמך
החשוב ביותר של המלך הנרי הראשון, ובו
הוא מפרט על כלל החוקים וההגדרות בכל
המקום הכבוש, ובהם: חוקים על חקלאות,
חוקים על מסחר, חוקים על חוקים אחרים.
(מסמך זה נחשב לאחד מהמסמכים החשובים
באירופה בימי הביניים).

ההגדרה של חוקים
היא חוקים, חוקים
היא חוקים, חוקים

מסמך זה נחשב למסמך החשוב ביותר של המלך
הנרי הראשון, ובו הוא מפרט על כלל החוקים
וההגדרות בכל המקום הכבוש, ובהם: חוקים
על חקלאות, חוקים על מסחר, חוקים על חוקים
אחרים.

מסמך זה נחשב למסמך החשוב ביותר של המלך
הנרי הראשון, ובו הוא מפרט על כלל החוקים
וההגדרות בכל המקום הכבוש, ובהם: חוקים
על חקלאות, חוקים על מסחר, חוקים על חוקים
אחרים.

מסמך זה נחשב למסמך החשוב ביותר של המלך
הנרי הראשון, ובו הוא מפרט על כלל החוקים
וההגדרות בכל המקום הכבוש, ובהם: חוקים
על חקלאות, חוקים על מסחר, חוקים על חוקים
אחרים.

השתלבות היהודים בחברה העירונית

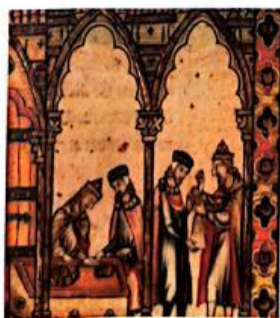

רחוב היהודים בעיירה רוסנבורג שבגרמניה. העיר השתמרה כמעט בשלמותה מימי הביניים. החומה שהקיפה אותה הייתה משובצת מצבות יהודיות עתיקות, שנלקחו מבית הקברות היהודי לצורך הבנייה.

בניגוד למערכת הפיאודלית, שבה השתלבו רק בעלי קרקעות, בעיר גם היהודים יכולים היו להשתתף בחברים מן השורה. יתר על כן: ראשי העיר אף שאפו לכך שיהודים יתיישבו בעריהם, מכיוון שהם היו ידועים ביכולותיהם בתחום הקריאה והכתיבה, המסחר והתעשייה. על כן ניתנו ליהודים **פְּרִיִּילְגִיט** מיוחדות שהסדירו את זכויותיהם בכל אזור ואזור, כולל זכותם להגנה מאת ראשי העיר. כך נוצרו קהילות יהודיות גדולות ברוב ערי אירופה.

ברוב הערים הוגבלו היהודים למגורים ברחובות מסוימים. לרוב, הרובע היהודי

היה קרוב לכנסייה או למבצר מרכזי במרכז העיר, כדי להעניק להם הגנה במקרה הצורך (אך לרוב קרבה זו לא סייעה להם בסופו של דבר: כאשר אספסוף שונא יהודים התאסף לפגוע בהם, הם פרצו גם למבצר או לכנסייה כדי לעשות זאת). היהודים אף סומנו לרוב בסימן מיוחד, כדי להשפילם וגם כדי למנוע היווצרות קשרים הדוקים מדי בין הלאומים (כולל קשרי נישואין). סימון היהודים, וגם מידת אכיפתו, השתנו ממקום למקום ומתקופה לתקופה. ברבים מהאזורים היהודים סומנו באמצעות טלאי בצורות שונות על בגדיהם, והיו תקופות בגרמניה שבהן היהודים סומנו באמצעות כובע מיוחד.

תיאור של יהודי מלווה בריבית בימי הביניים.

תחומי עיסוק רבים היו חסומים בפני היהודים בעיר, מכיוון שהם לא קבלו אישור להצטרף לגילדות המקצועיות. אחד התחומים שהפכו בעקבות זאת למזוהים ביותר עם היהודים היה **הַלְלוּאָה בְּרִיבִית** – שנאסרה על הנוצרים. עיסוק זה, שהפך באירופה לעיסוק יהודי במובהק, היה רווחי ביותר – אך גם מסוכן מאוד. חיי היהודים באירופה לא היו בטוחים, וחיי המלווים בריבית היו נתונים בסכנה הגדולה ביותר: הן מצד שוודדים או פורעים, שחיפשו כסף קל; והן מצד השליטים, שבקלות רבה יכלו להורות על מאסר

פְּרִיִּילְגִיט (מלטינית: חוק פרטי) היא מונח המתאר הענקת זכויות-יתר לאדם או לקבוצה. בימי הביניים הוענקו זכויות אלה באמצעות מסמך מסודר בעל משמעות משפטית מטעם אדון האזור, לאישים או לקבוצות שהוא חפץ לתת להם זכויות מיוחדות (לרוב על מנת ליהנות משירותיהם או מרווחיהם). כיום הביטוי משמש בעיקר ככינוי להטבות או זכויות שאדם נהנה מהן מיום היוולדו באופן טבעי, המעניקות לו יתרון יחסי על פני בני קבוצות אחרות (כמו עושר, השכלה, או צבע עור).

היהודי, נירשו או רציחתו, רק כדי למחוק את כל החוב וליהנות מרווח נקי של סכום ההלוואה והריבית גם יחד. כך אירע בעיר יורק שבאנגליה לפני פסח ד'תתק"ן (1190 לסה"נ), כאשר בעלי חוב ליהודים עוררו מהומות בעיר כלפיהם. כמעט כל יהודי יורק נרצחו, כולל אלה שהסכימו להיכנע לאספסוף ולהמיר את דתם. לאחר הטבח הובערו בחניניות כל שטרי החוב של תושבי העיר ליהודים הטבוחים.

היהודים הורשו לנהל את ענייניהם הפנימיים כרצונם. כך התפתחה הקהילה היהודית כארגון בעל מבנה מסודר ועצמאי, שכלל תקנות מיוחדות, סיוע הדדי בין חברי הקהילה, וכן מערכת משפט ופיקוח על התנהגותם של חברי הקהילה. הרובע היהודי כלל מבנים מיוחדים שסיפקו את צרכי הקהילה: בית כנסת, בית מדרש ותלמוד תורה, בית דין, בית תמחוי שסיפק ארוחות לנזקקים, אולם לטקסים ולחתונות, בית עלמין, מקווה טהרה, ועוד. נגד החורגים מהתקנות שנקבעו בקהילה או מכללי ההתנהגות המקובלים והראויים בה, יכלו רבני הקהילה לקבוע עונשים כמו קנסות או אפילו חרם – שמשמעותו הייתה הרחקה מלאה מהקהילה ושירותיה.

כל פרט בתוך הקהילה זכה למערכת תמיכה בעת משבר, באמצעות תקנות צדקה מיוחדות – שחייבו את חברי הקהילה לתמיכה הדדית זה בזה; וכן למערכת של צדק, שאפשרה לו להציג את טענותיו כנגד עוולות. אם אדם לא יכול היה להביא את טענותיו בפני בית הדין של הקהילה, או שהוא חש שאין להן מענה מספק, הייתה בידו דרך בלתי שגרית להעלאת טענותיו: עיכוב התפילה, שאליה התכנסו כל אנשי הקהילה בבית הכנסת. ישנן עדויות על מקרים שבהם לא נחה דעתו של מעכב התפילה מהטיפול בטענותיו, עד שעיכב את התפילה במשך היום כולו.

חלק מהתקנות המקומיות התפשטו והיו למקובלות בכל אירופה. התפרסמו במיוחד תקנותיו של רבנו גרשום מאור הגולה (נפטר במגנצא בשנת 1028 לסה"נ), שזכה לכינוי זה מכיוון שתקנותיו התפשטו בכל אירופה, ולמעשה מקובלות היום כמעט בכל העולם היהודי. חלק מתקנותיו של רבנו גרשום נועדו לשמור על שלום המשפחה ועל זכויותיה של האישה במערכת המשפחתית – ביניהן התקנה שלא לשאת יותר מאישה אחת (ייתכן שהוא תיקן זאת כדי למנוע מסוחרים שנסעו לארצות המזרח לשאת שם אישה נוספת, כפי שהיה מקובל באזורים אלה), ושאסור לאיש לתת גט לאשתו בניגוד לרצונה. תקנות אלה שיפרו את היציבות והאיזון במערכת המשפחתית בקהילות היהודיות של אירופה.

1028

פטירת רבנו גרשום
מאור הגולה

הנהגות רבנו גרשום
היו חכמות ונכונות
ועדיין הן רלוונטיות
היום